

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (104)

Νίκος Μαμαγκάκης, ο πολίτης του κόσμου

Τα παιδικά του χρόνια στο Ρέθυμνο (IV και τελευταία συνέχεια)

Συνεχίζουμε και τελειώνουμε σήμερα τη σειρά δημοσιευμάτων μας με θέμα τα παιδικά χρόνια του Νίκου Μαμαγκάκη στο Ρέθυμνο. Θα μπορούσαν να είναι πολύ περισσότερα, αλλά επιφυλάσσομαι να το κάνω όχι γραπτά, αλλά με μια πιο λεπτομερή περιήγηση στο μέλλον, στα μέρη ακριβώς που διαδραματίστηκαν τα περιγραφόμενα στις τέσσερις συνέχειες που αφιερώσαμε και αρκετά ακόμα. Οπωσδήποτε θα ήθελα και από αυτή τη θέση να ευχαριστήσω το Διοικητικό Συμβούλιο της Κινηματογραφικής Λέσχης Ρεθύμνου για την ευκαιρία που μου έδωσε να μελετήσω το θέμα, αναθέτοντάς μου να προλογίσω την όμορφη εκδήλωση που διοργάνωσε για τα 90 χρόνια από τη γέννησή του στις 4 Απριλίου 2019.

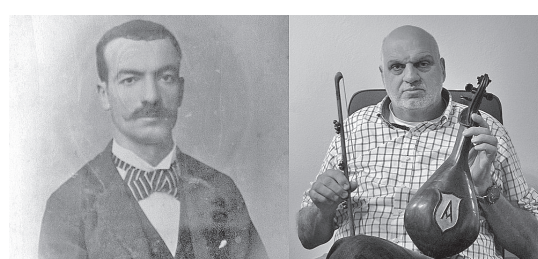

Στην εκδήλωση εκείνη είχα αναφερθεί και στους φορείς του Ρεθύμνου που ανταπέδωσαν με τον τρόπο τους τα δώρα που πρόσφερε στη γενέθλια πόλη του ο συνθέτης: Μουσικό Σχολείο, Πειραματικό Λύκειο, Δήμος Ρεθύμνης, Αναγεννησιακό Φεστιβάλ, Φραντζεσκιάνα Μετόχια, Λύκειο Ελληνίδων Ρεθύμνης, Πολιτιστικό Ρέθυμνο, Κινηματογραφική Λέσχη. Στους φορείς αυτούς οφείλω να προσθέσω τον πρώτο διδάξαντα, το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο του Ρεθύμνου, που με τον επικεφαλής του καθηγητή Γιώργη Πελανάκη τον είχε καλέσει και μας έδωσε διάλεξη στο Ρέθυμνο, στους συμπατριώτες του. Το ίδιο οφείλω να αναφέρω και την ομάδα «Εμείς κι εμείς», με τους ακουραστούς Αλκη και Όλγα Πλαίτη και όλους τους Ρεθεμνιολάτρες μέλη της, που τον Ιούλιο του 2015 είχαν αφιερώσει την καλοκαιρινή εβδομάδα προβολών τους στον κινηματογράφο Αστέρια σε ταινίες των οποίων τη μουσική είχε γράψει ο Νίκος Μαμαγκάκης (εικόνα), ενώ επίσης είχε επενδύσει τα περίφημα «Επικαιρά» της με μουσική του.

Φάναει από γερμανικό βιβλίο, που εκδόθηκε διαρκούντος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Γιώργης Π. Εκκεκάκης, και ότι σ' αυτήν διακρίνονται καθαρά στα δεξιά τα ερείπια της οικίας Καστρινάκη, ενώ στα αριστερά έχουμε την εικόνα των σωτήριων πλατάνων.

Πριν όμως προχωρήσουμε στο περιστατικό που έκανε τον νεαρό και ατίθασο «Μαμάγκο» να φύγει άρον άρον από τον τόπο του, οι αναγνώστες θα μου επιτρέψουν να διορθώσω ένα παρόραμά μου, στην πρώτη κιόλας συνέχεια της σειράς των «Αναδιφώσεων». Έγραφα τότε ότι ο 11χρονος Νίκος κατά τον βομβαρδισμό της 20ής Μαΐου 1941, που ισοπέδωσε την περιοχή της Αγίας Βαρβάρας και το κτήριο που στέγαζε την Φιλαρμονική, την οικία δηλαδή Νικολάου και Μαρίας Καστρινάκη, θα πρέπει να είχε καταφύγει για να προστατευθεί κάτω από μια από τις λεύκες των Κασσιών. Στην πραγματικότητα το δέντρο που ανέγραφε ότι τον προστατεύεσε θα πρέπει να ήταν ένας από τους πλατάνους που σχημάτιζαν την αλέα της Λεωφόρου Κουντουριώτη (τότε Όλγας), που διακρίνεται καθαρά στη γνωστή μας φωτογραφία με τον καρφωμένο επάνω στον προπομπό του καμπαναριού καναπέ. Υπευθυμίζω ότι την φωτογραφία είχε φέρει στην επιφάνεια από γερμανικό βιβλίο, που εκδόθηκε διαρκούντος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Γιώργης Π. Εκκεκάκης, και ότι σ' αυτήν διακρίνονται καθαρά στα δεξιά τα ερείπια της οικίας Καστρινάκη, ενώ στα αριστερά έχουμε την εικόνα των σωτήριων πλατάνων.

Οι αναγνώστες θα μου επιτρέψουν επίσης να παραθέσω δύο δυσεύρετες φωτογραφίες, που έχουν ιδιαίτερη αξία για τους φίλους της παραδοσιακής μουσικής. Η πρώτη είναι του ενός από τους δύο μέντορες του Νίκου Μαμαγκάκη στη μουσική, Νικήστρατο Αλεξανδράκη. Τον άλλο, τον Νικόλαο Επιτροπάκη, είχαμε δει σε φωτογραφία την προηγουμένη εβδομάδα. Η διπλανή σημερινή φωτογραφία δείχνει τη λύρα του γίγαντα -στη συνειδητή του Μαμαγκάκη- πρωτοαδελφού του, Ανδρέα Ροδινού. Μετά λοιπόν και από αυτή την παρέμβαση, συνεχίζουμε την εξιστόρησή μας.

Ο αδελφικός φίλος Α.Σ. του Νίκου Μαμαγκάκη, που σκότωσε με το περίστροφο του το παιδί από τα Περιβόλια, μετά τον ποδοσφαιρικό αγώνα στο γήπεδο του Κεραυνού, ήταν τότε μόλις δεκαεπτά χρόνων. Όμως η ανηλικιότητα δεν αναγνωριζόταν την εποχή εκείνη και χρειάστηκε να μείνει στη φυλακή για πολλά χρόνια. Κι όπως του εξομολογήθηκε πολύ αργότερα, «άμα έχεις σκοτώσει άνθρωπο, έχεις πρώτα σκοτώσει τον ίδιο τον εαυτό σου». Ο Μαμαγκάκης φοβήθηκε με τη σειρά του την εκδίκηση των συγγενών του σκοτωμένου παιδιού και κατέφυγε άρον άρον στην Αθήνα, πράγμα που ασφαλώς δεν του έκανε κακό, όπως άλλωστε και η κατοπινή του αναχώρηση για τη Γερμανία. Στην Αθήνα ήρθε σε επαφή τόσο με τον Μάνο Χατζηδάκη όσο και με τους ρεμπέτες, που του έδωσαν το πρώτο του ψωμί, μεταγράφοντάς τους σε παρτιτούρες τη μουσική των τραγουδιών τους. Αλλά αυτά ανήκουν σε άλλο κεφάλαιο της ζωής του.

Ο Νίκος Μαμαγκάκης ξαναγυρνούσε όποτε μπορούσε στην πόλη στην οποία είχε πρωτοαντικρίσει το φως του κόσμου. Την πρώτη φορά μάλιστα το έκανε με την προοπτική να εγκατασταθεί σ' αυτήν. Ήταν την περίοδο 1953-1955, οπότε ανέλαβε ως αρχιμουσικός την μπάντα του Δήμου, ενώ παράλληλα δίδασκε ως καθηγητής στο Ωδείο Ρεθύμνης (το οποίο, ειρήσθω εν παρόδω, το δικό του όνομα θα πρέπει να είχε πάρει, ως μεγαλύτερο μουσικού του Ρεθύμνου, και όχι εκείνου του Π. Πρεβελάκη. Του μεγαλύτερου λογοτέχνη). Η εμπειρία του στην μπάντα του Δήμου αποδείχθηκε πολύτιμη γι' αυτόν, αφού είχε την ευκαιρία να μάθει καλά τα πνευστά όργανα, στα οποία μέχρι τότε υστερούσε.

Όμως το επόμενο έτος έφυγε για σπουδές στη Γερμανία, αφήνοντας ανικανοποίητο τον πατέρα του Ευάγγελο, που ήθελε να νοικοκυρέψει τον γιο του, παραδίδοντάς του τον φούφο. Και θα τα κατάφερνε ίσως, παράγοντας πιθανότατα έναν ακόμα Κώστα Καρωτάκη, της μουσικής όμως εκείνος, αν, τυλίγοντας ένα καρβέλι σ' ένα φύλλο εφημερίδας, δεν πρόσεχε σ' αυτήν την προκήρυξη μουσικών υποτροφιών του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών.

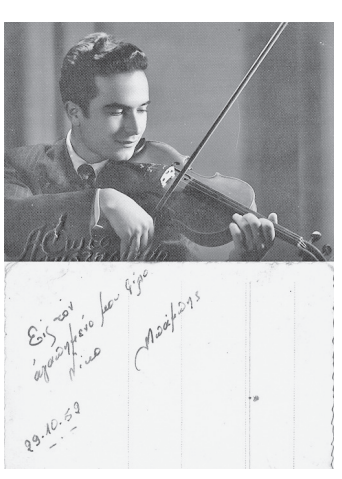
ολοκαυτώματος του Αρκαδίου, σε σκηνοθεσία Αλέξη Μινωτή, σε τρεις παραστάσεις. Και τότε οι συμπολίτες του θαύμασαν το, μέχρι πριν από λίγα χρόνια, ατίθασο και παραβατικό «Νικολιό», που τώρα κρατούσε στα χέρια την μπαγκέτα και διηύθυνε μ' αυτήν μια πολυμελή ορχήστρα. Και ο θρησκευόμενος πατέρας του θα έκανε όπως πάντα τον σταυρό του, ψιθυρίζοντας πιθανότατα το «Νυν απολύεις τον δούλον σου, Δέσποτα!»

Έφυγε έτσι μπροστά, προς το μέλλον του, για την Ελβετία αρχικά και για τη Γερμανία στη συνέχεια, για να γίνει ο Μαμαγκάκης, πολίτης και συνθέτης του κόσμου, μέσα σ' αυτόν βέβαια και του Ρεθύμνου. Και μάλιστα της avant garde! Ξαναγύρισε στο Ρέθυμνο το έτος 1966, ως συνθέτης πια και μάλιστα του έργου του Παντελή Πρεβελάκη «Το Ηφαιστείο», το οποίο ανέβηκε στη σημερινή Πλατεία Μικρασιατών (τότε πλατεία Τούρκικου Σχολείου) με την ευκαιρία της εκατονταετηρίδας του ολοκαυτώματος του Αρκαδίου, σε σκηνοθεσία Αλέξη Μινωτή, σε τρεις παραστάσεις. Και τότε οι συμπολίτες του θαύμασαν το, μέχρι πριν από λίγα χρόνια, ατίθασο και παραβατικό «Νικολιό», που τώρα κρατούσε στα χέρια την μπαγκέτα και διηύθυνε μ' αυτήν μια πολυμελή ορχήστρα. Και ο θρησκευόμενος πατέρας του θα έκανε όπως πάντα τον σταυρό του, ψιθυρίζοντας πιθανότατα το «Νυν απολύεις τον δούλον σου, Δέσποτα!»

στο διάλειμμα έτρωγαν όλα τα παιδιά μαζί... Συμπαθούσα πάρα πολύ και τον Παύλο. Ο οποίος υπήρξε ένας αφάνταστα σπουδαίος και σημαντικός άνθρωπος (ίδιος Άγιος Φραγκίσκος)! Τον είχε δει μάλιστα σε μια κηδεία να πέφτει πάνω σ' ένα φέρετρο αγνώστου του και να κλαίει! Κι όταν τον είδε συντετριμμένο και τον ρώτησε, εκείνος του απάντησε ότι είχε λυπηθεί και έκλαψε πραγματικά.

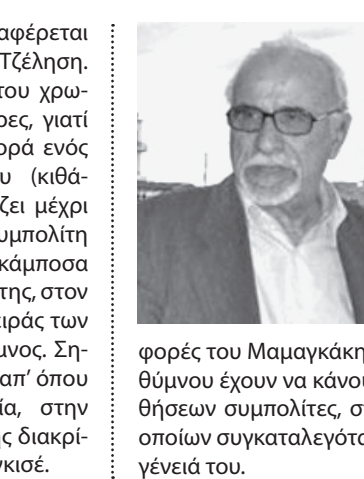
Τελειώνοντας, οι αναγνώστες θα μου επιτρέψουν να αναφερθώ σε κάποιους από τους Ρεθεμνιώτες που ο Ν. Μαμαγκάκης επέλεξε να αναφερθεί στο τέλος της βιογραφίας του, στο κεφάλαιο που ονομάζει «Προσκλητήριο». Εκεί, εν μέσω επιγραφικών αναφορών, αφιερώνει κάμποσες κουβέντες στους Βαρδινογιάννηδες, που «...έρχονταν στο σχολείο με ένα κοινό δοχείο φαγητού, από το οποίο

Στο Προσκλητήριο αναφέρεται επίσης στον Μπάμπη Πραματευτάκη, στην δολοφονία του αδελφού του οποίου, Μανουσίου, το έτος 1945, που συγκλόνισε τον Νίκο Μαμαγκάκη και κάθε δημοκράτη του Ρεθύμνου, έχουμε ήδη κάνει αναφορά. Οπωσδήποτε, ο Μ. Πραματευτάκης θα είχε κι εκείνος άλλη εξέλιξη, αν παρέμενε στην Αθήνα και ασχολούνταν αποκλειστικά με τη μουσική.

Με θερμά λόγια αναφέρεται και στον Σοφοκλή Τζέληση. Γι' αυτόν είπα ότι του χρωστά «...μεγάλες χάρες, γιατί τσούταρε στην αγορά ενός μουσικού οργάνου (κιθάρα) που με ταλανίζει μέχρι σήμερα». Για τον συμπολίτη αυτόν έχει γράψει κάμποσα ο Μάνος Γοργοράπτης, στον πρώτο τόμο της σειράς των βιβλίων του «Ρεθεμνός. Σημεία των καιρών», απ' όπου και η φωτογραφία, στην οποία ο Σ. Τζέλησης διακρίνεται πίσω από το γκισέ.

Ο Νίκος Μαμαγκάκης δεν παρέλειψε να αναφερθεί και στον Γιάννη Χαλκιαδάκη, ο οποίος του είχε αποδώσει τον τίτλο «Ο τροβαδούρος της Ρεθύμνης». Δεν είναι τυχαίο, νομίζω, το γεγονός ότι όλες σχεδόν οι αναφορές του Μαμαγκάκη σε ανθρώπους του Ρεθύμνου έχουν να κάνουν με αριστερών πεπειθισμένων συμπολιτών, στον πολιτικό χώρο των οποίων συγκαταλέγονταν και ο ίδιος και η οικογένειά του.

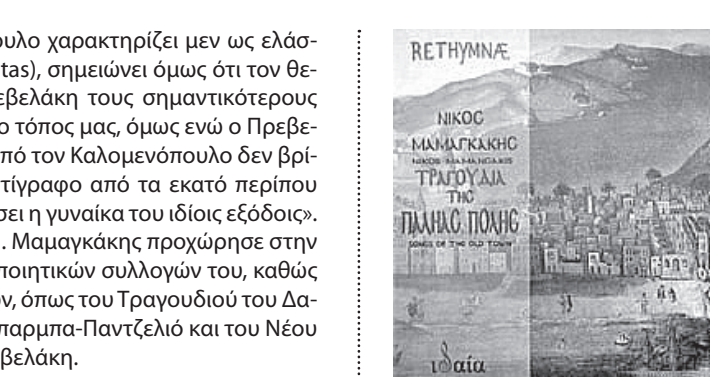

πει από τις καντάδες. Ο ίδιος μπεσαλές με τους φίλους, φιλότιμος μέχρι υπερβολής, αφοσιωμένος σε ό,τι υποστήριζε, για ένα πράγμα δεν μπορούσε κανένας να τον ψέξει. Για την απόλυτα σταθερή στάση του ακόμα και στην ιδεολογία του».

Φίλος του παιδικός και μάλιστα γκαρδιακός ήταν και ο Γιώργης Δηληγιώργης, με τον οποίο ο Ν. Μαμαγκάκης μοιράστηκε τα παιδικά του χρόνια, με τη συνοδεία κάποιου ακορντεόν, όταν υπήρχε η δυνατότητα. Γι' αυτόν έχει γράψει η Έυα Λαδιά: «...Ο Γιώργης έπαιζε ακορντεόν αλλά εκείνο που σε ταξίδευε ήταν παίζοντας φουσαρόμωνα. Αντιλαμβάνεστε λοιπόν ότι ήταν περιζήτητος στην παρέα και φυσικά δεν μπορούσε να λείπει από τις καντάδες. Ο ίδιος μπεσαλές με τους φίλους, φιλότιμος μέχρι υπερβολής, αφοσιωμένος σε ό,τι υποστήριζε, για ένα πράγμα δεν μπορούσε κανένας να τον ψέξει. Για την απόλυτα σταθερή στάση του ακόμα και στην ιδεολογία του».

Τον Γιώργο Καλομενόπουλο χαρακτηρίζει μεν ως ελάσσονα ποιητή (Minor poet), σημειώνει όμως ότι τον θεωρεί «...μαζί με τον Πρεβελάκη τους σημαντικότερους ποιητές που έχει βγάλει ο τόπος μας, όμως ενώ ο Πρεβελάκης έχει ανδριάντες, από τον Καλομενόπουλο δεν βρίσκει κανείς ούτε ένα αντίγραφο από τα εκατό περίπου ποιήματα που είχε εκδώσει η γυναικεία του ιδίος εκδόσεις». Να σημειώσουμε ότι ο Ν. Μαμαγκάκης προχώρησε στην επανέκδοση τεσσάρων ποιητικών συλλογών του, καθώς βέβαια και άλλων βιβλίων, όπως του Τραγουδιού του Δασκαλογιάννη από τον Μπαρμπα-Παντζελίο και του Νέου Ερωτόκριτου του Π. Πρεβελάκη.

Ο Μαμαγκάκης μελοποίησε επίσης έντεκα από τα ποιήματα του Καλομενόπουλου και τα εξέδωσε υπό μορφή ψηφιακού δίσκου, με τον τίτλο «Τα τραγούδια της Παλιάς Πόλης». Πρόκειται για τα ποιήματα «Ρεθεμνός», «Νουριγιέ» (μία δημόσια γυναικεία της Φορτέτζας), «Ο Καμή», «Νικήστρατος» (ο γνωστός μας Λυράρης), «Αιμανίτες», «Τζέλησης» (στον οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω), «Ταβέρνας», «Γράμμα στον Γιάννη Μπαξέβανη», «Τελαίματα της Παλιάς Πόλης» και «Νέος Ρεθεμνιώτικος Συρτός».

Ένας άλλος Ρεθεμνιώτης στον οποίο αναφέρεται στο «Προσκλητήριο» του είναι ο Παντελής Πρεβελάκης, μεγαλύτερος του οπωσδήποτε σε ηλικία κατά μία εικοσαετία. Ανέφερε γι' αυτόν: «Μέγας και Ρεθεμνιώτης... Φίλος μου και ελιτίως και συγκατοικός μου στον άλλο κόσμο, επειδή τον έχω θάψει απέναντι στο αμπέλι που ανατράφηκα στον Άη Γιάννη και έχω ζητήσει και μένα να με πιάσει εκεί».

Ο Νίκος Μαμαγκάκης πέθανε στην Αθήνα στις 24 Ιουλίου 2013 και κηδεύτηκε στο Ρέθυμνο στις 27 Ιουλίου. Σήμερα, έξι σχεδόν χρόνια μετά, είναι, πιστεύω, καιρός ν' αρχίσουμε να σκεφτόμαστε σε τι μορφή μνημείο θα πρέπει να μεταφερθούν τα οστά του, στον Άη Γιάννη, απέναντι από τον Ρεθεμνιώτη και επίσης Μεγάλο για τον τόπο του Παντελή Πρεβελάκη. Για να μπορούν να συνομιλούν και να συντροφεύονται και στο επέκεινα.

Πρόταση ανάγνωσης και ακρόασης

Η σημερινή πρόταση ανάγνωσης έχει να κάνει με την Ερωφίλη του Γεωργίου Χορτάτζη, που είχε γεμίσει με ποίηση τ' αυτιά του μικρούλη Νίκου Μαμαγκάκη, μεταφερμένη από το στόμα της μαμάς Αφροδίτης. Σας την προτείνω στην κριτική έκδοση των Σ. Αλεξίου - Μ. Αποσκήτη, την τρίτη κατά σειρά, από τις εκδόσεις «Στιγμή», του έτους 2007. Όσο για την ακρόαση, εδώ η επιλογή είναι πιο δύσκολη, οπωσδήποτε όμως από το έργο του Ν. Μαμαγκάκη: μουσικό δράμα σε δύο πράξεις «Ερωφίλη», σε κυκλοφορία από τη «Λύρα» ή από την «Ιδαία». Κι επειδή σήμερα είναι Μεγάλη Παρασκευή, ξεκινήστε με το «Μοιρολόι της Ερωφίλης» με την Καίτη Χωμάτη ή την Σαβίνα Γιαννάτου. Ευχές για μια πραγματικά λαμπρή Λαμπρή!

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής strharis@yahoo.gr, 6974026196

